

TOLNAY KLÁRI A VULKÁN, AVAGY A PRÓZAI SZÍNÉSZ ZENEISÉGE

Paulay Ede, a Nemzeti Színház igazgatója szerint: „A színházak történetét a színészek írják. Amilyenek a színészek, olyan a színház.” Ha Tolnay Klári életét, káprázatos színészi pályafutását tekintjük, elmondhatjuk, az a teátrum, melyben ő játszott, mindig a legfényesebben ragyogó csillag volt a magyar színjátszás egén. Századik születésnapját ünnepelnék, ha élne, de ő már 16 éve az égi társulat tagja. S mi, itt maradtunk, újra meg újra felteszszük a kérdést; ki volt Tolnay Klári a színész, s mi volt színháztörténetet író művészetének titka?

„...a színész csodás művészete / Érzékünk mellett gyorsan elhalad, /
Míg a szobormű s a költő dala / Évezredek múltán is él tovább. / Itt a
művésszel meghal a varázs...”

– írja Schiller. A nagy magyar tragika, Jászai Mari is hasonlóan vélekedett; „Közös színészi sors! Jónak, rossznak egyaránt! Minden színész, aki lelép a színpadról, már csak tavalyi felhő!” A legendás színi direktor, Beöthy László sem gondolkodott másképp a színész művészetéről; „Tegnap nélkül, mely munkáját megkönnyítse, holnap nélkül, mely dicsőségének reményével fölsarkallja, magából és magának teremt a színész, a ma művésze.”

Valóban csupán a „ma művésze” a színész? Valóban a feledés kódébe vesznek varázslatos alakításai? – tesszük fel a kérdést. De épp így kérdezhetnénk azt is, feledhető-e a kitörő vulkán, amint egy láthatatlan törésvonal mentén, a föld kérgét szétfeszítve, önmagát is feláldozva hegygé emelkedik? Különös, érzelmi törésvonalak szülöttei a művészek is, akik megkérgesedett emberi lelkeket feltörni születtek. Eleven vulkánok ők, akik önmagukat elégetve, tűzükkel tisztítanak és építenek.

Ez eleven vulkánok egyik legnagyobbika volt Tolnay Klári.

– „Lusta színésznő vagy” – mondta neki egyik rendezője

– „Igen” – felelte Tolnay. – Engem rázni, ütni, rúgni kell, meg kell alázni, hogy szerepemre rátaláljak.”

Pedig valójában nem volt lusta. Látszólagos lustasága mögött egy ritka etikai kincs, a színpadi alázat rejtőzött. A színpadi alázat nem megalkuvás, nem önbecsmérlés, hanem a cselekvés alapelve. Erény, amely rokonságban áll a másik ember szeretetével. Az emberszeretetnek az a legmagasabb foka, amely már maga az önzetlenség. Ez a színházainkban oly ritka, önzetlen alázat tette őt közösségi emberré, színházformálóvá. Mert a színház kollek-

tív művészet, közös siker, vagy közös bukás. Tudta ezt, ezért közeledett minden szerepéhez elemző önfegyelemmel, mélységes, megfontolt alázattal. Megérezte és megértette, hogy „az alázat” – miként Pilinszky János írta, - „az igazi tudás és az igazi megismerés kapuja. Minden nagy tett, minden valódi erkölcsi és szellemi erőfeszítés előfeltétele.”

Tolnay Klári pályarajza a hazai színház-és filmtörténet hatvan évének aranybetűkkel írt fejezete. Valódi énjét azonban csak akkor ismerhetjük meg, ha nyomára bukkanunk annak az örök tűznek, mely ezt a páratlan, eleven vulkánt táplálta. Ha alakításait elemezzük, minden általa formált jellem, és színpadra álmodott figura mögül lassan felsejlik az a halhatatlan lélek, melyben oly mélységesen hitt, s melyben ott rejtetik egyedülálló, utánozhatatlan művészetének titka. Ez a titok, – bár számtalan alakításában: Júliában, Nórában, a Bűn és bűnhődés Szonjájában, a Három nővér Irinájában, a Sirály Arkagyinájában, Maud alakjában és Csiky Nagymamájában is ott bujkált, – a legteljesebben a Vágy villamosa Blanche-ában érhető tetten. A titok, amitől az ábrándokban menekülő, magányos, tiszta asszony, kit eltapos a kegyetlen élet barbár brutalitása, bukásában is győztes marad. S ez a titok a mindenen átragyogó szeretet.

Mert a lélek és a szeretet egy! Tolnay Klári hitt a lélek halhatatlanságában, hitt tehát a szeretet mindenhatóságában is. Ez volt minden alakításának alfája és ómegája. Szerepei a szeretet diadalának, kudarcának és mártíromságának emlékművei, az életszeretnek, az anyai szeretetnek csodálatos érzelmi skálái. S mert a szeretet kortalan, ezért minden eljátszott szerepe – bármikor játszotta is – neki való volt. Ez tette utánozhatatlanul korszerűvé színpadra vitt szerepeit. A lényéből áradó szeretet egyben szakmai fegyvere is volt. Szeretete szelíd terrorjával irányította és szolgálta színpadi partnereit, rendezőit.

Igazi prima donna, azaz első asszony volt a színpadon, aki élvezte a sikert. És primadonnához méltóan is ünnepelték. A Kései találkozás bemutatója után legkedvesebb partnere, Mensáros László csodálatos ünnepséget rendezett számára. Az előadás után hazainduló Tolnay a kapun kilépve, csodálkozva látta, hogy a premier közönsége nem sietett haza, hanem ott állt és várt a színház előtt. S a kapunál állt egy valódi hintó is, ahogy ilyenkor illik – lovak nélkül. Mensáros, a meglepett színésznőhöz lépett, felsegítette a bőrülésre, majd a kocsirúdhöz állt és néhány fiatal segítségével, a közönség tomboló tapsa közepette körbe-körbe nyargalt a hintóval. Primadonnához illő, méltó ünneplés volt.

Tolnay színésznő volt minden porcikájában, nem szent. Benne is élt a komédiások különös tulajdonsága, a szerepfeltés. Amikor az egyik próbán meglátta, hogy közös jelenetükben a fiatal Pásztor Erzsi külön játékot is

kapott, csípősen megjegyezte: „Mi az? A fiatal kollegina talál még balettozni is fog?”

De ami a legfontosabb: ember volt, a sikerért megszenvedő művészember. Ismerte és vallotta Jászai Mari szavait: „A színészet olyan tündérleány, kinek feje az égig ér, de uszályát a sárban húzkodja, és mindent magán visel, ami e kettő között elfér.” Ezt az igazságot megtapasztalta ő is. Maga mesélte:

„Tennessee Williams Blanche-a életem legcsodálatosabb szerepe volt. Annyira átéltem a próbák folyamán Blanche fokozatos idegösszeomlását, hogy lassan félni kezdtem önmagamtól. Egyik éjjel, ilyen zavaros idegállapotomban feltárcsáztam a Fészek telefonszámát, mert tudtam, hogy Királyhegyi Pali ott tanyázik a barátaival.

– Palikám drága, nagyon, nagyon kérlek – bömböltem a kagylóba

– Anyukám, ne ugorj, jövök...

Amikor megérkezett, csak ennyit mondott:

– Aki a színpadi halálba belehal, az dilettáns!”

És e szerepével Tolnay élete talán legnagyobb sikerét aratta!

Patkós Irma, a szegedi színház egykori primadonnája mesélte, hogy a kis Tolnay Rózsi, mert akkor még Rózsának hívták, Debrecenben a portálból bámulta első színházi élményét, a Mosoly országát. A civisvárosban az apácák iskolájába járt, s bár színész nő lett belőle, az apácáságból Thália templomába is hozott valamit. A színpadon sosem csak a maga személyes sikerét kergette, az Isten és önmaga békéjét kereste. Valami különös csoda folytán tudott az angyalok nyelvén. S az angyalok köztudottan muzikális teremtmények. Isten muzikális teremtménye volt Tolnay Klári prózai színésznő is. Nem azért, mert zongorázni és énekelni tanult s azért sem, mert a debreceni színházban a Carmen dohánygyári munkásnői között fújta a karban. Hanem azért, mert csupa muzsika volt a lelke. Szimfóniája tételeit magánéletében komponálta, hangszerelését a világot jelentő deszkákon készítette el. Mert sajátosan ugyan, de a prózai színész is él a zene eszközeivel.

Már az 1830-as években felpanaszolta Bajza József, hogy a magyar teátristák a szentimentális német „éneklő-síró iskola” rabjai. „Énekelni kétféleképpen szoktak” – írta, – „vagy úgy, hogy minden egyes vers első fele magasabb, a másik fele pedig mélyebb hangon mondatik és viszont, vagy pedig a versek páronként vétetnek s az első emelkedett, a második süllyedő hangon nem declamálódik, hanem daloltatik előnkbe.”

Nem ezt az idejét múlt módszert követi a ma színésze, ha a zeneiség eszközeivel él szerepformálása közben. A Bajza által leírt sajátos „melodika” helyett elsősorban a ritmikát és a dinamikát használja fel tudatos hatásezközként. A ritmust a történelem korai korszakában még csupán

közösségteremtő erőként használták munkában és játékban egyaránt, azonban a kultikus ünnepeken, – melyekből a színjátszás is kialakult, – már döntő jelentőséggel ruházták fel. A ritmus nem csak a színjáték szóbeliségében rendelkezik meghatározó szereppel, hanem a mozgás és a gesztus kifejezőbbé, mondhatni beszédeesebbé tételében is. A dinamika eszköztárát a ritmussal karöltve, a művész elsősorban a szöveg és az eljátszandó jellem árnyaltabbá tétele érdekében alkalmazza. A ritmus, a dinamika és a hangszín együttesen határozzák meg a jellemet.

Tolnay Klári e zenei eszköztárból belső késztetésére, mindig a szerep kívánalmai szerint merített. Nem volt hatásvadász. Csak annyit és akkor használt belőlük, amikor és amennyit belső hallása sugallt neki. Sose tévedt. Abszolút hallása volt. Ezt az abszolút hallást hívják tehetségnek. Ezért is volt minden alakítása hihető. Joggal írta ezt kritikus: „Ez az édesen mosolygó arc Tolnay Klári arca; s az elszántan gyűlölő, kegyetlen, kemény tekintet és a színházi társalgóban látott arcának intelligens, civil finomsága szintén az övé.”

Fényképeiről törékeny, madárcsontú, finomarcú asszony néz vissza ránk. Honnan volt neki ereje és bátorsága, hogy szavai zenéjével áttörje az emberi kapcsolatok és érzelmek megkövesedett konvencióit? Mi adott neki hatalmat az emberi szívek és elmék felett? Szeretete, hite és alázata. E háromság a titka Tolnay Klárinak, a színésznőnek és Tolnay Klárinak, embernek is.

Sok pályatársától eltérően ő csak azt hirdette a színpadról, amit példamutatóan megélt az életben is. Művészetét nem hazudtolták meg cselekedetei. Mindent egyenesen, őszintén, hittel tett. Ezért lett a magyar színjátszás utolérhetetlen fejedelemasszonya, Thália hűségese, hőtiszta, elhivatott papnője.

Most, születésének centenáriumán alakját filmszalagokról, hangját rádiófelvételekről idézzük. A lemez a hangot, a film a képet visszaadhatja, de a hic et nunc, az itt és most varázsa elszállt. A művész auráját a technika nem képes megőrizni. Ám példaadó alakításain túllépve, Tolnay Klári halhatatlan lelke mégis itt van közöttünk. Cinkos mosollyal nézi nevetséges erőlködésünket, mellyel fürkesszük misztériumát. Tudjuk, míg emlékezünk reá, velünk marad, s mint Polner Zoltán, hisszük mi is.

„Itt billegnek lépteid a csöndben / s rózsák lobognak arcod körül, /
míg beteljesedik végül a teremtés, / de abban a gyönyörű iszonyatban /Isten csak a hűségeseken könyörül.”